

Újabb régészeti kutatások a Margit körút 19–21. szám alatti egykori iskola területén

(Budapest, II. ker., Margit körút 19–21., Hrsz.: 13374, 13375)

New archaeological excavations in the area of a former school building at 19–21, Margit Boulevard

(Budapest II, 19–21 Margit Boulevard, Lrn.: 13374, 13375)

A területen a 2010-es próbafeltárás folytatásaként (BENCZE 2011) 2011-ben megelőző feltárást végeztünk az egykori iskolaépület (1. kép) belső udvarán és tornatermében. A 13. századból egy nagyobb és két kisebb kemence, továbbá egy kút került napvilágra. A hódoltság korából származik egy kelet-nyugati irányú csatorna (2. kép), amely a belső (1. sz.) udvaron 8,5 méter hosszan követhető volt és a tornateremben is megtaláltuk a folytatását. Ezt a csatornát a belső udvar délkeleti sarkában elvágta egy pince (3. kép), amelynek építésekor a csatorna keleti falát elbontották, nyugati falát pedig a pince zárófalaként használták fel. A pince hódoltság kori betöltést

As a continuation of the trial excavation conducted in 2010 (BENCZE 2011), preventive archaeological research was carried out in 2011 in the inner courtyard and gymnasium of a former school building (Fig. 1). One large and two small ovens as well as a well dating from the 13th century came to light there. An east-west running channel (Fig. 2) that could be followed along a 8.5 m stretch in the inner courtyard (No. 1). Its continuation was found under the gymnasium part of the school as well. The channel dated to the period of the Ottoman Conquest and was cut by a cellar (Fig. 3) in the southeastern corner of the inner courtyard. During the

1. kép: A ferences templom és az iskolaépület a Margit körúton
Fig. 1: Franciscan church and school in Margit Boulevard

2. kép: A csatorna és a pince
Fig. 2: The channel and cellar

tartalmazott, kerámiát, fémtöredékeket, továbbá állatsontot. Utóbbiak közül ki kell emelni egy teve jó állapotú koponyáját (meghatározását Daróczi Szabó Lászlónak köszönjük). A csatornánál későbbi lehet a hódoltság kori temető, mivel ennek két sírja is (78. és 91. sír) is áthúzódik felette.

A 2010-ben elvégzett próbafeltárás és a 2011-ben megkezdett megelőző feltárás során az egykori iskola két udvarán és tornatermében mintegy 140 m²-nyi felületen 91 sír került elő (4. kép). A temetkezések két különböző korú temetőhöz tartoztak. A sírok kisebbik része (14 sír) a török hódoltság korából, míg nagyobbik része (77 sír) a 18. századból származott. A temetőrészletek feltárását nehezítette a terület beépítettsége. Az iskola belső ud-

construction of the cellar, the eastern wall of the channel was demolished, and the western wall was used as the end wall of the cellar. The fill of the cellar could be dated to the Ottoman Period. It contained pottery, fragments of metal objects, and animal bones. The faunal assemblage contained a camel skull in a fairly good condition (thanks to László Daróczi Szabó for the identification). The Ottoman-period cemetery must have postdated the channel, as two of the graves (No. 78 and 91) were superposed on the latter.

A trial excavation was conducted in 2010 and preventive explorations started in 2011, over a surface of about 140 m² in the two courtyards and the gymnasium of the former school. Altogether 91 graves were unearthed (Fig. 4). The burials came from two cemeteries dating to two distinct periods. The lesser part of the graves (14) dated to the Ottoman Period, while the major part (77) dated to the 18th century. The excavation of the cemetery segment was complicated by the densely built-up character of the area. The inner courtyard of the school (Fig. 5) was bordered by a fence that had a relatively deep foundation, disturbing a number of graves. We found lime pits in both courtyards and in the gymnasium area as well as various, modern water drainage channels that also disturbed graves in a number of cases. Generally speaking, graves dating from either period came to light in the same, 100-110 cm thick layer. Each burial contained a body lying on its back in an extended position. Burials of adults and children were found in both periods.

Ottoman-period cemetery detail

We uncovered 14 graves from the Ottoman Period (one in 2010 and the re-

varát (5. kép) egy viszonylag mélyen alapozott kerítés határolta, amely több sírt megbolygatott. Mindkét udvaron és a tornateremben is találtunk meszesgödöröket, valamint különböző modern kori vízelvezető csatornákat, amelyek ugyancsak több esetben roncsolták a sírokat. Általánosságban elmondható, hogy mindkét kor-

mainder in 2011). Twelve of the burials were those of adults and 2 children. All the graves were disturbed and incomplete, primarily due to the later 18th-century burials. In two cases, we were able to document the grave pits as well: one was oblong with rounded corners while the other had an oval shape. The burials were situ-

3. kép: A pincefal elvágta a csatorna keleti falát
Fig. 3: The cellar wall cuts the eastern wall of the channel

4. kép: Feltárási alaprajz
Fig. 4: Ground plan of the excavation

5. kép: Temetkezések az iskola belső udvarán
Fig. 5: Burials in the courtyard of the school

szak sírjai ugyanabból a mintegy 100-110 centméter vastagságú rétegből kerültek elő. Valamennyi sír háton fekvő, nyújtott helyzetben került elő. Mindkét korszakból tártunk fel felnőtt, illetve gyereksírokat.

Hódoltság kori temetőrészlet

E korszakból 14 sírt tártunk fel (egy sír 2010-ben, míg a többi 2011-ben került elő), amelyek közül 12 felnőtt és 2 gyerek temetkezése volt. Mindegyik sír bolygatott és hiányos volt, elsősorban a 18. századi temetkezések által. Két esetben sikerült a sír beásását is dokumentálnunk: az egyik sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, a másik pedig ovális volt. A temetkezések egymástól viszonylag távol helyezkedtek el, így azt lehet mondani, hogy elég laza lehetett az egykori temető szerkezete. Az elhunytakat fejfel délnyugatnak tájolták, lábuk pedig északkelet felé nézett. Hasonló jelenséget figyeltek meg az Esztergom–Szentkirályon 1988-ban feltárt török kori temetőrészlet esetében, ahol a sírok egy részét ugyanígy tájolták, míg másik részük

ated relatively far from each other. Thus, the structure of the former cemetery can be judged as having been rather loose. The bodies were oriented towards the southwest with their feet directed to the northeast. A similar phenomenon was observed in an Ottoman-period cemetery part unearthed in Esztergom-Szentkirály in 1988 where some of the graves were oriented in a similar way, while others had an east-west orientation (LÁZÁR 2002, 220). The skeletons here were generally well-preserved. In five cases, the arms were extended along the body. In one case, the right arm was extended along the body while the left was flexed at the elbow at an acute angle on the chest. In six of the burials only one arm could be documented. In two graves the position of the arms could not be documented. None of the graves contained any grave goods.

In six cases traces of a characteristic burial rite could be observed: the deceased was covered with a mat (or bark?) (Fig. 6). In some graves, only small part of this cov-

nyugat-keleti tájolású volt (LÁZÁR 2002, 220). Összességében elmondható, hogy a vázak jó megtartásúak voltak. Őt esetben a karok a test mellett nyújtva helyezkedtek el, egy esetben pedig a jobb kar a test mellett nyújtva volt, míg a bal éles szögben a mellkasra volt hajlítva. Hat temetkezésnél csak az egyik kart tudtuk dokumentálni, két sírnál pedig nem sikerült a karok helyzetét megfigyelni. Melléklet egyikből sem került elő.

Hat esetben egy jellegzetes temetkezési rítust figyelhettünk meg: az elhunytakat gyékénnyel (vagy faháncsal?) takarták le (6. kép). Volt, ahol ennek csak kisebb darabjai maradtak meg, de olyan sír is akadt, ahol a váz nagy részét takarta ez a típusú fedés. A muszlim vallási előírás szerint (SIMON 2009, 389–390) a halál beállta után a halottat azonnal megmossák, majd lehetőleg 24 órán belül lepelbe burkolva eltemetik. Koporsót nem használnak, mivel az Arabiai-félsziget, ahol a muszlim vallás kialakult, fában igen szegény vidék. A Dombóvár-békatói 16-17. századi temető 260 sírja közül 19 sírnál a fanyomok arra utaltak, hogy a koporsó nélkül földbe helyezett halottat gyékénnyel letakarva védték meg a földtől. Ugyanebben a temetőben további négy esetben azt figyelték meg, hogy az elhunytat gyékénnyel vagy sásszerű anyaggal burkolták be. A temető sírjai itt nyugat-keleti tájolásúak voltak (GAÁL 1982, 164–165; WICKER 2002, 97–98, 108).

Az általunk feltárt hódoltság kori temetőrészlethez hasonló került napvilágra 2007-ben a Lovas utca 2. – Várfok utca 41. számú saroktelken, ahol a sírok között ugyancsak előfordult néhány gyékénnyel fedett is. Itt a 112 sír döntő többsége délnyugat-északkeleti tájolású volt, de akadt köztük néhány dél-északi irányú is (BENCZE 2007, 171).

6. kép: Gyékényfedéses hódoltság kori gyerek sír (29. sír)

Fig. 6: Ottoman-period infant burial covered in mat (grave No. 29)

ering has survived, while there were graves where a major part of the skeleton was covered this way. Based on Islamic regulations (SIMON 2009, 389–390), the corpse was immediately washed after death occurred and buried, preferably within 24 hours, wrapped in a shroud. Coffins were not used, as the Arabian Peninsula, where the Muslim religion came into being, is poor in forests. In the 16th-17th-century cemetery uncovered at Dombóvár-Békató, wood remains in 19 graves out of a total of 260 suggest that the deceased was placed into the earth without a coffin but was protected from the soil by a mat cover. In the same cemetery, in another four

7. kép: Szuperpozíció (35. és 63. sír)
 Fig. 7: Superposition (graves No. 35 and 63)

Újkori (18. század) temetőrészlet

A területen a temetkezés 1707 után kezdődhetett meg, ekkor épült föl itt ugyanis – az egykori Landstrasse (Országút) felső szakaszának (Obere Landstrasse) nyugati oldalán – az ágostonosok első temploma. Legkésőbb Mária Terézia 1775. október 12-én kiadott rendeletének (*Generale Normativum in re Sanitaris*) következtében be kellett szüntetni a temetéseket a temetőben (BENCZE 2011, 76–78). Az egykor temetőfállal körbekerített részen egy 18. századi temető 78 sírból álló részletét sikerült eddig feltárnunk. A tényleges sírok száma 77 volt, egy esetben ugyanis valószínűleg több megbolygatott felnőtt csontjárt szórták egy helyre (9. sír), az egyik sírban pedig egy felnőtt és egy gyerek váza feküdt (kettős sír – 48. sír). (Az elemzések a tény-

cases, the deceased was wrapped in a mat or sedge-like material. The graves in this cemetery were oriented west-east (GAÁL 1982, 164–165; WICKER 2002, 97–98, 108).

A cemetery detail that displayed similar characteristics with this Ottoman-period cemetery came to light in 2007 on the corner plot of 2 Lovas Street and 41 Várfofok Street. A few of the graves contained bodies covered by a mat as well. The great majority of the graves was oriented south-west-northeast although a few were oriented south-north (BENCZE 2007, 171).

Early Modern (18th century) cemetery detail

Burial in this area must have been begun after 1707, as this was the time when the first church of the Augustinian Order was constructed here, on the western side of the upper section of the former Landstrasse (State Road) called the Obere Landstrasse. Interrment must have been ceased in the cemetery as the result of an edict issued by Maria Theresa on 12 October 1775 (*Generale Normativum in re Sanitaris*) at the latest (BENCZE 2011, 76–78). To date, it has been possible to unearth a part of an 18th-century cemetery with 78 graves within the area surrounded by the former cemetery wall. There were actually only 77 graves as in one case, bones from more than one disturbed adult burial were clustered in a certain place and given a separate grave number (No. 9). In another grave, the skeletons of both an adult and a child were uncovered (double burial – grave No. 48). (During the analysis, only the actual graves were taken into consideration.) Each of the graves were oriented west-east, but often deviated toward the northwest-southeast.

leges sírok figyelembevételével történtek.) Valamennyi sír nyugat-keleti tájolású volt, de sokszor eltértek északnyugat-délkelet felé. A 77 sírban 60 felnőtt és 18 gyerek temetkezését tártuk fel. Ez utóbbiak közt csecsemők és valószínűleg egy újszülött váza is volt. A sírok 41 esetben bolygatott állapotban voltak, 36-ot azonban érintetlenül találtunk meg. Több temetkezésnél a sírgödöröt is dokumentálni tudtuk. A beásásuk téglalap alakú volt, három sírnál a sarkok lekerekítettek voltak, két esetben pedig a lábak felé kissé szűkült a gödör. Gyakori volt az egymásra temetkezés is, ilyenkor a későbbi sír nemcsak megbolygatta, de általában meg is semmisítette a korábbi váz egy részét (7-8. kép). A 18. századi sírok nemcsak a velük azonos korú temetkezéseket, de a hódoltság kori vázakat is több esetben megbolygatták. A halottak legtöbbször (73 esetben) szegelt koporsóban helyezték a sírba, amely – már ahol ez megfigyelhető volt – a lábak felé szűkült. Öt sírnál valószínűsíthető, hogy az elhunytat mielőtt a koporsóba tették, textilbe is csavarták, két esetben pedig csak a textilbe csavarás tényét feltételezzük. Két

The 77 graves contained the burials of 60 adults and 18 children. Among the latter were the skeletons of infants and probably that of a neonate as well. A total of 41 graves were disturbed and 36 were intact. Some of the grave pits could be documented as well. They were oblong in shape and in three cases had rounded corners. In two cases, the pit tapered to some extent toward the feet. Superposed burials were regularly encountered; in these cases the later one not just disturbed but usually also destroyed part of the earlier skeleton (Figs. 7 and 8). Eighteenth century graves not only disturbed burials dating from the same phase, but, in a number of cases, Ottoman-period skeletons as well. Most of the deceased were placed in the grave in a nailed coffin that – in those cases where it could be observed – tapered toward the feet. In five graves, the deceased was probably also wrapped in a textile sheet before being placed in the coffin. There were two cases where the deceased appeared to have been wrapped only in a shroud. In two of the graves, no rites of any sort were visible. In a few cases, a white pigmentation could

8. kép: Szuperpozíció
(47. és 54. sír)
Fig. 8: Superposition
(graves No. 47 and
54)

9. kép: Üvegezett medállok és gyűrű a 82. sírból
 Fig. 9: Pendants covered with glass and ring in grave No. 82

10. kép: Karikagyűrűk és ovális medál a 84. sírből
 Fig. 10: Rings and oval pendant in grave No. 84

sírnál semmilyen rítust nem sikerült megfigyelnünk. Néhány esetben a koporsón és olykor a vázon is fehér eszűszíneződést fedeztünk fel. Elképzelhető, hogy valamilyen fertőzés miatt meszet önthettek a sírba, de a jelenség pontos értelmezéséhez további vizsgálatokra lesz szükség. A karok elhelyezkedése változatos képet mutatott. A legtöbb temetkezésnél (40 sír) mindkét kar helyzetét sikerült dokumentálnunk: tizenhét esetben a derékon (ágyéki csigo-

be observed in the coffin and sometimes on the body too. The presence of lime may be related to some kind of diseased causing death but further analyses are needed to provide an accurate interpretation of the phenomenon. The position of the arms was variable. In most of the burials (40 graves), we were able to document the arrangement of both arms: in seventeen cases both arms were found by the waist (at the level of the lumbar vertebrae), in

11. kép: Fejdísz a 42. sírból

Fig. 11: Headpiece in grave No. 42.

lyákon), kilenc esetben a mellkason, három esetben a medencén találtuk mind a kettő kart. Tizenegy sírnál a két kar a víz különböző részén, változatos helyzetekben kerültek elő. Tizennyolc sírnál csak az egyik kar, huszonnégy temetkezésnél pedig egyik sem volt megfigyelhető.

A sírokból sokszínű és olykor unikális leletanyag látott napvilágot. Gyakori volt, hogy egy-egy temetkezés földjéből kerámia és koporsószőg került elő. Az egyik legsűrűbben előforduló melléklet a különböző alakú (ovális, kerek, négyzetes, sokszögű) és anyagú (bronz, ezüst, üvegezett bronz) medál volt (18 darab). Általában síronként egy került elő, de három sírban két darab volt (9-10. kép). Különleges a 46. sírből előkerült gyöngnyaklánc ovális, üvegezett, bronzkeretes medállal, amelynek mindkét oldalán egy-egy kis festmény látható. Fejdíszeket, illetve főleg azok töredékeit is többet találtunk, előfordult gyerek és felnőtt sírokban is (11-12. kép). Több esetben különböző formájú és anyagú (csont, üveg, bronz) gyöngyök kerültek elő, amelyekről némelykor egyértelműen bebizonyosodott, hogy rózsafüzérhez

nine cases they had been placed on the chest, and in three cases on the pelvis. In eleven graves, both arms were found on distinct parts of the body, in varied positions. Only one arm was found in 18 graves while in 24 graves there were no arms at all.

The finds recovered from the graves were varied and sometimes extraordinary and unique. Potsherds and coffin nails were often found in the fill of the individual graves. Altogether 18 objects, a regularly unearthed grave good, were pendants of diverse shape (oval, round, square and, polygonal) and material (bronze, silver, bronze covered with glass), a total of 18 pieces. In general, there was one pendant to a grave although in three graves two pendants were found in each grave (Figs. 9 and 10). A beaded necklace with a bronze-framed oval pendant represents an extraordinary find: the pendant was decorated with a miniature painting covered with glass on both sides. A number of headpieces or rather their fragments, were found in both children as well as adult burials (Figs. 11-12). In a number of

tartoztak. Változatos formájú és anyagú (bronz, ezüst, ólom) keresztek, feszületeket is találtunk, de olyan is előfordult, hogy csak egy Krisztus alak volt a sírban. Hat sírban csontkarikákat találtunk, amelyek általában a medence környékén helyezkedtek el. Három esetben egy darab, két esetben három darab, egy esetben pedig két darab került elő. Ezüst és valószínűleg bronz karika-, illetve egy esetben köves gyűrűt három sírban tártunk fel. A 71. sírban agyagnehezéket találtunk. A teljesség igénye nélkül feltárássra kerültek még csont- és fémgombok, haj- illetve fátlyoltók, párizsi kapcsok és üvegtöredékek is.

Az 1785-ös alaprajzot a mai felmérésre vetítve azt látjuk, hogy a 18. századi temetőfal nagyjából megegyezik az iskola tornatermének déli falával (4. kép). Így a 2012-ben folytatódó feltárások során 18. századi sírok előkerülése már nem várható, viszont a hódoltság kori temetőből még újabb sírokra lehet számítani.

Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor

Irodalom/References:

BENCZE 2007 – Bencze Z.: Budapest, I. Lovas út 41. – Várfook utca 2. Régészeti Kutatások Magyarországon 2007 (2008) 171.

BENCZE 2011 – Bencze Z.: Régészeti feltárás Felhévíz nyugati határán (Archaeological excavations on the western border of Felhévíz). Aqfűz 17 (2011) 74–79.

GAÁL 1982 – Gaál A.: A Dombóvár–békai XVI-XVII. századi temető. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 10-11 (1979-1980) 133–224.

12. kép: Csecsemősír a 18. századi temetőrészből (86. sír)

Fig. 12: Infant burial from the 18th century graveyard (grave No. 86)

cases, beads of various shape and material (bone, glass, bronze) were uncovered that could sometimes be unquestionably identified as being part of a rosary. We found crosses and crucifixes of various form and material (bronze, silver, lead) as well while a single Christ figure was also found I one of the graves as well. In six graves we found bone rings, usually in the area of the pelvis. In three cases one, in two cases three, and in one case two such rings were uncovered. Finger-rings were unearthed in three graves including one silver and probably one bronze band ring as well as one ring with a stone. A clay weight was found in grave No. 71. Although the list is still

LÁZÁR 2002 – Lázár S.: Török kori temető Esztergom-Szentkirályon. In: Geregyes I. – Kovács Gy. (szerk.), A hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica III. Budapest 2002, 219–224.

SIMON 2009 – Simon R.: Iszlám kulturális lexikon. Budapest 2009.

WICKER 2002 – Wicker E.: Muzulmán elemek a hódoltság kori rácok temetkezési szokásaiban. Cumania 18 (2002) 95–124.

incomplete, the rest of the finds included bone and metal buttons, hair and veil pins, hook-and-eye clasps, and glass shards as well.

When projecting the ground plan drawn up in 1785 onto the recent survey, the line of the 18th-century cemetery wall appears to correspond almost entirely to the southern wall of the gymnasium in the former school building (*Fig. 4*). Thus, we cannot expect more 18th-century graves to be uncovered during the continuation of the excavation in 2012. Further graves from the Ottoman-period cemetery can, however, be anticipated.

Zoltán Bencze – Gábor Szilágyi